

crkva u svijetu

PRINOSI

KATALOGIZACIJA I KATEGORIZACIJA HRVATSKIH MARIJINIH SVETIŠTA

Srećko Bezić

Čašćenje Marijino, koje je kao »cultus duliae« teološki najopravdanije i zbog toga »ulazi kao najplemenitiji dio u sklop onoga svetoga štovanja, u kojem se spajaju vrhunci mudrosti i pobožnosti, te je stoga narod Božji pozvan da ga najviše njeguje« (»compito primario del popolo di Dio« u *Marialis cultus*, uvod), poprimilo je tijekom vjekova u tom Božjem narodu mnoge i različite oblike. Najraznovrsniji molitveni obrasci, pjesme i skladbe, slike, kipovi i crkve — što sve redovito dosiže vrhunce umjetnosti — ne prestaju uzdizati Marijinu čast. Osobita pojava Marijinog čašćenja, koja je dobila neslućeni zamah razvitkom prometa i prijevoza, jesu hodočašća u Gospina svetišta.

Naš hrvatski narod nije zaostao ni u jednom obliku pobožnosti prema B. D. Mariji, pa su i na hrvatskom tlu iznikla brojna Gospina svetišta i među hrvatskim vjernicima su razvijena marijanska hodočašća.

Pojam hodočasničkog mjesta i konkretizacija toga pojma u nas

Što su svetišta, proštetišta ili hodočastilišta?

Hodočašće je prastari način štovanja Božjega. Knjiga *Izlaska* (23, 14, 17) piše: »Tripud na godinu održavaj u moju čast svetkovinu... Tripud na godinu neka svi tvoji muški stupe pred Gospodara Jahvu.« U izvorniku je za svečanost upotrijebljena riječ »hag«, koja označuje gibanje u plesu, okretanje u kolu, a to je aluzija na stare obrede, koji su se vršili prigodom dolaska na sveta mjesta. Muslimani su zadržali istu riječ, na arapskom jeziku »hađ«, koja označuje hodočašće (u Meku).

Kršćanstvo je od svojih početaka smatralo hodočašća pobožnim djelima. Mjesta, koja je Spasitelj posvetio svojim životom, smrću i uskrsnućem, kao i uspomene na B. D. Mariju, zatim grobovi svetih apostola i mučenika, bili su prvi i neodoljivi kršćanski hodočasnički ciljevi. Hodočašća u Jeruzalem i Palestinu razvila su se u križarstvo, koje se bilo izrodilo i kompromitiralo u križarskim ratnim pohodima. Rimska hodočašća ostavila su nam pojam romanja i romara. Sv. Aleksij ostao je tip sredovječnog hodočasničkog zanosa. Dante je ovjekovječio hrvatskog hodočasnika u Rim iz g. 1300.¹

Marijanska hodočašća imaju svoju povijest, ali ne tako staru kao Jeruzalem, Rim ili Santiago de Compostella. Iako su hodočasnici u Svetoj Zemlji posjećivali mjesta koja podsjećaju na B. D. Mariju, a rimski hodočasnici Gospinu crkvu S. Maria Maggiore, ipak su se tipična hodočašća u Marijina svetišta razvijala kasnije, u razdoblju »koje prethodi našem vremenu«.² Početkom XIV. st. Loreto počinje okupljati Marijine štovaatelje,³ a pravi zamah dobivaju marijanska hodočašća u suvremenom obliku objavom u Lurdu 1858.: »neka se ovamo dolazi u procesijama.«⁴ Ciljevi hodočašća su sveta mjesta, koja općenito nazivamo svetištima. Međutim, dr. o. Jerko Šetka, pisac *Hrv. kršć. terminologije*,⁵ ne daje ovoj riječi značenje hodočasničkog cilja. Za riječ »svetište« on donosi tri značenja: 1) isto što i svetište pod 1, t. j. mjesto u crkvi gdje je glavni oltar; 2) isto što svetište, t. j. spremište u crkvi gdje se čuvaju svete stvari, svetačke moći; 3) u apstraktnom smislu ono što je sveto.

Naš poznati i priznati kanonist dr. o. Ante Crnica pokušao je dati neke definicije i distinkcije svetišta i srodnih pojmova.⁶

»Svetišta su« — po Crnici — »crkve i kapele, u kojima se štiju čudotvorne slike i kipovi Majke Božje. Pod čudotvornim slikama i kipovima razumijemo one slike i kipove, prema kojima Bog u srca vjernika stavlja veću pobožnost i pouzdanje, dotično preko kojih dijeli više milosti, nego preko drugih. Da se neka slika može nazvati čudotvornom — to vrijedi i za kipove — ne mora se raditi o čudesima prvoga reda, t. j. o događajima, koji nadilaze sve zakone prirode. Dovoljno je da se radi o događajima, koji nadilaze neke zakone prirode, naime koji mogu nastati i prirodnim putem, ali ne tako brzo i na takav način, a koje mi obično zovemo milostima. Crkve i kapele, u kojima se štiju čudotvorne slike i kipovi, redovito su obdarene od Sv. Stolice oproštenjima. Stoga se one zovu i prošteništa. Ako se u njih hodočasti iz drugih mjesta, bilo pojedinačno bilo skupno, onda su i hodočasnička mjesta.«

Prema ovim odrednicama o. Crnice svetišta, prošteništa i hodočasnička mjesta nisu jedno te isto. Mjesta, u koja idu pojedinci ili skupine zbog izvršenja zavjeta, Crnica posebno ne razlikuje.

Razvitak pojma svetišta u novije vrijeme uopće ne vodi računa o nekim odrednicama, stoga pojedini biskupi, a još više sami svećenici, proglašuju

¹ Dante Alighieri, *La divina comedia, Raj*, XXXI, 103.

² Raymond Oursel, *Les pèlerins du Moyen Age. Les hommes, les chemins, les Sanctuaires*, Paris, Fayard, 1963.

³ G. M. Medica, *I Santuari Mariani d'Italia*, Torino, Leumann. LDC, 1965, str. XXI, 359—368.

⁴ René Laurentin, *Lourdes, récit authentique des apparitions*, Poitiers, 1972.

⁵ Jeronim Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*, II. izd., Split, 1976.

⁶ Ante Crnica, *Hrvati i Marija*, ciklost. izdanje, Zagreb, 1953, str. 21, 22.

svetištima pojedine crkve ili kapele samo za to, da se više istakne njihovo značenje ili u njima okuplja veći broj vjernika, ako čak koji put nisu po srijedi i lukrativni razlozi.

Veliki je, dakle, raspon u poimanju svetišta između Šetke, Crnice i suvremene prakse.

Što se tiče samog nazivlja, možemo ustvrditi, da riječ »svetište« nema ustaljenog specifičnog značenja. U nas je ta riječ, kao označnica hodočasničkog cilja, ušla s latinsko-talijanskog područja, gdje se hodočasnička mjesta nazivaju *sanctuarium* — *santuario*.

Riječ »proštenište« svakako je bolja, tim više što ima svoje korijenje u čakavskom i kajkavskom narječju, koji su za hrvatski jezik najmjero-davniji.⁷ Proštenište izražava jedan i to bitni hodočasnički cilj: oproštenje grijeha, pa, kao *pars pro toto*, više govori o hodočasničkom mjestu nego riječ svetište.

Francuzi upotrebljavaju »*sanctuaire*« za pojedine crkve unutar jednog hodočasničkog mjesta, koje zovu »*lieu de pèlerinage*« ili samo »*haut lieu*«. Nijemci imaju vrlo adekvatan izraz »*Wallfahrtsort*«, koji bismo mi mogli prevesti »hodočastilište«, ali ta riječ u nas nema tradicije.⁸

Svetište, kao hodočasničko mjesto, nije spomenuto ni u *Kodeksu* kan. prava, ni u dokumentima II. vatikanskog sabora. Prema tome mi nemamo crkveno-pravne kanonske definicije. U *Kodeksu* spominje se hodočašće kao jedno od glavnih pokorničkih djela (kan. 2313, § 1, t. 2). U dogmat-skoj konstituciji *Lumen gentium* II. vat. sabora spominje se hodočašće u suvremenom značenju, t. j. kao »putovanje iz pobožnosti prema nekom svetom mjestu«,⁹ na pr. »*Ecclesia peregrinans*« (LG 48), »*alii e discipulis eius in terris peregrinantur*« (LG 49), »*B. Virgo in peregrinatione fidei processit*« (LG 58), ili u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*: »*Christifideies ad civitatem caelestem peregrinantes*« (GS, 57, 1).

Ako se želimo još više približiti pojmu hodočastilišta, onda moramo čuti misli suvremenih crkvenih pastira i teologa.

Papa Pio XII. nazvao je hodočasnička svetišta »srcem Crkve«, »oceanima milosti«, »središtima u kojima se kršćanski puk krijepi novim i neusporedivim izljevom otkupljenja.«¹⁰

Papa Pavao VI. rekao je u audijenciji upraviteljima talijanskih svetišta dne 13. XI. 1974.: »Znate li što su svetišta? Kako ih možemo definirati, budući da to nisu ni biskupije, ni župe? To su biseri, dragocjena središta duhovnosti i žara u Crkvi... To su biseri, koji ukrasuju veliki plašt sv. Crkve, jer su dragocjeni izvori duhovnog života.«¹¹

⁷ U čakavskom kraju, gdje sam rođen, upotrebljava se termin »uskrsno prošćenje« što se vjerojatno ne odnosi na oproste (indulgencije), nego na pravo opraštanje grijeha u sakramentu pokore kroz uskrsno doba. U kajkavskom kraju čuo sam izraze »danas je tamo proštenje« (to se ne kaže samo za svetišta, nego i za druge crkve), što pojmovno obuhvaća mnogo više nego same indulgencije, koje, uostalom, treba dokazati, jer ih u većini slučajeva nema, pogotovo nakon apost. uredbе *Poenitentini* od 17. II. 1966.

⁸ Riječ »hodočastilište« izvodim od glagola hodočastiti na isti način, kao što se u hrv. jeziku izvode riječi: (sve)učilište od učiti, mučilište od mučiti, čistilište od čistiti, itd., a rado je upotrebljavam, kad želim preciznije izraziti svoju misao.

⁹ Baudouin de Gaiffier, *Pellegrinaggi e culto dei Santi*, Todi, 1963, str. 5.

¹⁰ *Annales de Notre Dame de Lourdes*, avril 1965, str. 89.

¹¹ *La Madonna*, rivista di cultura mariana, Romà, a. XXIII, n. 1 (1975), str. 2.

Teolozi uglavnom naglašavaju tri konstitutivna elementa za hodočasničko svetište: a) *mjesto uspomene*, gdje se je na posebni način očitovala neka natprirodna pojava, koja se tu priznaje i štuje; b) *mjesto susreta s Bogom*, gdje se Bogu iskazuje zakonito klanjanje i gdje se po tom intenzivnom duhovnom činu dolazi u osobiti dodir s Bogom; c) *mjesto vjerničkog zborovanja*, gdje narod Božji utvrđuje svoje jedinstvo.¹²

Primijenivši te bitne oznake na Marijina hodočastilišta, trebalo bi da ta sveta mjesta imaju: a) *karizmatički karakter* (Gospina ukazanja, mariofanije, poruke, posredovanja u ozdravljenju ili obraćenju); b) *hijerarhijski karakter* (odobrenje štovanja od strane crkvene vlasti i uređenje bogoslužja prema zakonitim crkvenim normama); c) *eklezijski karakter* (formiranje, podupiranje i razvijanje crkvenog zajedništva na izvorima sakramenata, Riječi Božje i religioznog čovjekoljublja).

Gospina hodočastilišta u nas

Kako se povijest našega naroda razlikuje od povijesti drugih europskih naroda, tako su se u nas i Marijina prošteništa na posebni način osnivala, uzdržavala i širila. Mi zbog toga ne možemo naša hodočasnička mjesta mjeriti u svemu po europskim modelima Gospinih hodočastilišta.

Ali i mi moramo poznavati i uvažiti bitne sastavnice hodočasničkih mjesta općenito i po tome onda tretirati naša svetišta. To ne činimo zato, da bismo umanjili broj ili značenje naših Gospinih svetišta, nego zbog toga, da istaknemo prave vrednote po kojima će se unapređivati naša svetišta. I hodočasnička se svetišta razvijaju, opadaju ili rastu, gube ili stiču uvjete za život, a to ne ovisi samo o spontanosti pobožnosti puka, nego i o tome kako duhovni pastiri shvaćaju i poučavaju svoje vjernike. Mi ne ćemo povećati Gospinu čast, ako sve više njezinih crkava tituliramo svetištima, nego ako učinimo da njezina svetišta kao i ostale njezine crkve odgovaraju sve više onome što znače.

U nas je napisano već nekoliko popisa marijanskih hodočasničkih svetišta. Brojevi su vrlo različiti, jer nije bilo ujednačenih kriterija, ili uopće nije bilo posebnih kriterija. Na popisivanju Gospinih svetišta osobito je radio pok. o. Crnica. On je nabrojio 230 hrv. marijanskih svetišta i kritizirao je pređašnje popise, jer »u njima nije sadržana ni polovica naših Gospinih svetišta... a (ti popisi) navode i neke crkve iz najnovijega vremena, koje se ne mogu ubrojiti u svetišta.«¹³

O. Crnica je stekao velike zasluge, što je prikupio tolika dragocjena zrnca Marijina štovanja među Hrvatima. Međutim, što se tiče svetišta, prošteništa ili hodočastilišta, ni o. Crnica nije imao stalne rasudbe ni dosljedne primjene onih načela, koja je sam zastupao, pa je u nabranjanju svetišta pretjerao.¹⁴ O. Mario Jurišić u svojoj knjizi o Gospinim svetištima među Hrvatima ne govori o kvalifikaciji svetišta, nego paušalno tvrdi, da u nas ima čak oko 250 marijanskih svetišta.¹⁵

¹² *Cahiers mariats*, Paris, nr. 64, 1. sept., 1968, str. 195—206.

¹³ A. Crnica, nav. dj., str. 22.

¹⁴ Crnica je u gradu Makarskoj nabrojio tri Marijina svetišta: Gospa od Ružarija, Gospa od Karmela i Gospa od Začeca (nav. dj., str. 125, 126). Kad je o. Crnica to pisao, ja sam bio na past. dužnosti u Makarskoj i znam da nitko ni od vjernika ni od crkv. starješina te slike nije smatrao čudotvornima, niti crkve, u kojima su se slike nalazile, zvao svetištima.

¹⁵ Mario Jurišić, *Majčini domovi*, biblioteka *Službe Božje*, Makarska, 1976, str. 5.

Ja sam proveo anketu o našim marijanskim prošteništima kod ordinarijata u biskupijama gdje žive Hrvati katolici i kod jednog broja naših posjećenijih marijanskih svetišta. Opseg moje ankete obuhvaća, dakle, naša hrvatska domovinska područja.

Naša nacionalna subraća izvan Europe silom prilika sve više gube svezu s domovinom. Smatram da je vrlo dobro i potrebno, gdje god za to ima uvjeta, da se među njima osnivaju i podižu svetišta, koja će ih okupljati i uzdržavati u vjerskoj i narodnoj svijesti.

Hrvate izvan domovine, koji žive u Europi, razdijelio bih u dvije velike skupine: one koji su odselili za vrijeme turskih invazija i ove koji sele od posljednjeg rata do danas. Oni pravi, a to su Gradišćani iz Austrije i Hrvati uz granice Mađarske, Rumunjske i Slovačke, i Molišani u Donjoj Italiji, nakon pet stoljeća života u tim krajevima stekli su svoje nove domovine. Gradišćani su vrlo dobro sačuvali svoju katoličku vjeru i svoju narodnu svijest. Katolički svećenici za to imaju povijesne zasluge. Ipak se među Gradišćanskim Hrvatima nisu razvila posebna marijanska hrvatska svetišta, koja bi ih napose okupljala — kako je na I. sastanku upravitelja hrv. mar. svetišta izjavio o. dr. Blazović — nego se okupljaju u njemačkim, u Željeznom, Loretu i, osobito, u Mariazellu, gdje se svake godine održe prave duhovne vježbe hrvatskog naroda u Gradišću.

Naši Molišani stoje sasvim drugačije. Oni su dobro do danas sačuvali katoličku vjeru, ali su izgubili narodnu hrv. svijest. Oni imaju u Kruču-Živoj Vodi veliku zavjetnu i župnu crkvu posvećenu Gospi Carigradskoj.¹⁶ Ali ovu crkvu naša krvna braća u Molisama ne smatraju svetištem, niti iz drugih mjesta u nju hodočaste.

Što se tiče današnje seobe u Europu, koja nas zabrinjuje, svi želimo naglašavati, da je to privremeno inozemstvo. Ako je to privremeno stanje, ne bismo onda smjeli davati značenje trajnosti toj pojavi gradeći tamo za naše ljude crkve i pogotovo osnivajući svetišta. U Europi, napose u Njemačkoj, nije teško naći za naše ljude crkve (u mnogo slučajeva Hrvati ih više ispunjavaju nego domaći Nijemci). S obzirom na svetišta treba imati pred očima današnje stanje, t. j. da su prometne komunikacije u Europi izvrsne, zato nam nijedna europska zemlja više nije daleka, pa bi trebalo nastojati te naše vjernike na privremenom radu u Europi voditi barem jedanput godišnje na hodočašća u domovinska svetišta, od kojih je najbliža i najpodesnija Marija Bistrica, pa neka tu osjete dah i ljubav svoje domaće Crkve i svoje domovine, koje ih uvijek čekaju i nikada ne zaboravljaju. Stoga se ne bih složio s prijedlogom vlč. Lodete, da se župska crkva za Hrvate u Essenu proglašava marijanskim svetištem za Ruhersko područje privremeno naseljenih Hrvata u Njemačkoj, tim više ako u ovom slučaju nedostaju elementi, koje smo spomenuli.

Svojom anketom obuhvatio sam i Gospina hodočastilišta Letnicu na Kosovu i Doroslovo u Bačkoj. Što se tiče Letnice, M. Jurišić piše: »to je jedina župa skopsko-prizrenske biskupije uz Janjevo, s hrvatskim sta-

¹⁶ Prema svjedočanstvu njemačkog učenjaka Wolfgang von Rintelen, u XV. st. mnogo se štovala B. D. Marija u Južnoj Italiji pod tim nazivom. Giuseppe M. Besutti, *Santuari, apparizioni, culto locale, ex voto*. Rassegna bibliografica 1962—1971, Roma, ed. »Maria-num«, 1972, str. 74.

novništvom.«¹⁷ Međutim, uz to treba znati, da je Letnica hodočasničko mjesto za cijelu dijecezu, u kojoj je danas najveći broj katolika albanske narodnosti. Kosovski Hrvati doista hodočaste u ovo Marijino svetište, ali ne hodočaste sami, niti su oni najbrojniji hodočasnici.

Glavno Marijino prošteništa subotičke biskupije Doroslovo nije ni podrijetlom ni najvećim brojem posjetilaca hrvatsko, iako u to svetište hodočaste mnogo naša braća bunjevački Hrvati.

Budući da se ova dva marijanska prošteništa, koja se nalaze na rubovima hrvatskih naseobina, u pogledu svoje nacionalne slike dosta razlikuju od ostalih hrv. Marijanskih hodočastilišta, ja ih ovdje ne bih svrstavao u isti red s drugim našim marijanskim svetištima, za koje možemo sigurno tvrditi da su hrvatska s obzirom na postanak, razvitak i današnju uporabu.

Gotovo u svim našim velikim gradovima postoje Gospina prošteništa među župskog karaktera. Neka su od tih prava zavjetna hodočastilišta osobito brojnih pojedinaca, obitelji ili društava (bratovština ili pobožnih udruga), koliko iz gradova, toliko i iz gradskih okolica. Ove vrlo lijepe i vrlo brojne pojave marijanske pobožnosti u gradovima ne predstavljaju ipak, ni po ocjeni dotičnih ordinarijata, ključne točke proštenjarsko-hodočasničkog gibanja naše nacije, koje nas ovdje zanimaju; stoga ih ovdje ne registriramo.

Treba reći i to, da prava hodočasnička svetišta nisu ona, u koja se dolazi samo jedanput na godinu ili su nedjeljama i blagdanima zatvorena, pa se ne slavi sv. misa. Svaka naša župna, samostanska i područna crkva ima svoje godove, blagdane titulara i osobito patrona, kad se okuplja mnoštvo vjernika i iz drugih mjesta i krajeva, pa se ipak zbog tih brojnih i međumjesnih sastajališta vjernika, jedan ili dvaput na godinu, te crkve ne smatraju hodočasničkim svetištima. Uza sve to, ja sam se u popisu držao službenih odgovora pojedinih ordinarijata, u kojima su navedena i neka Gospina svetišta, kojima se hodočasti samo jedanput ili dvaput na godinu.

Tri su naša biskupa izjavila, da na svom teritoriju nemaju pravih ili većih marijanskih svetišta, a to su banjalučki, križevački (za Hrvate grkokatolike) i istarski.

Prema gore iznesenim kriterijima i auktoritativnim izjavama mjesnih crkvenih poglavarstava u hrvatskim domovinskim područjima postoje danas ova hrv. marijanska hodočastilišta:

1. *zagrebačka nadbiskupija*: Marija Bistrica, Voćin, Trški Vrh, Remete, Lobar, Kutjevo, Molve i Slavonski Kobaš;
2. *đakovačka biskupija*: Tekije, Aljmaš, Ilača;
3. *splitsko-makarska nadbiskupija*: Sinj, Solin, Vepric;
4. *dubrovačka biskupija*: Gospino Polje, Orošac, Čara;
5. *hvarska biskupija*: Gospa na Račiću — Jelsa;
6. *kotorska biskupija*: Gospa od Škrpjela — Perast;
7. *šibenska biskupija*: Tisno, Visovac, Vrpolje;

¹⁷ M. Jurišić, nav. dj., str. 75.

8. *zadarska nadbiskupija*: Gospa od Zečeva — Nin, Maslinska Gospa — Zadar, Gospa od Staroga Grada — Pag;
9. *sarajevska nadbiskupija*: Olovo, Kondžilo-Komušina, Rama-Šćit;
10. *mostarska biskupija*: Široki Brijeg;
11. *riječko-senjska nadbiskupija*: Trsat, Gerovo, Oštarije kraj Ogulina, Krasno;
12. *krčka biskupija*: Gospa od Zdravlja — Krk, Majka Božja kod Baške;
13. *subotička biskupija*: Bunarić — Subotica.

Ova sveta mjesta, kao gravitacione točke organiziranih hodočašća, možemo razlikovati ovako:

- a) Nacionalno je svetište Marija Bistrica, u koju od davnina hodočasti najveći broj hrv. kat. vjernika, a hrvatski su je biskupi službeno proglasili hrvatskim nacionalnim svetištem poslije velikog međunarodnog kongresa održanog u M. Bistrici 1971. g.¹⁸
- b) Međubiskupijska ili biskupijska su hodočastilišta: Voćin i Trški Vrh (zgr. nadb.), Tekije i Aljmoš (đak. bisk.), Sinj, Solin i Vepric (spl.) nadb.), Škrpjel (kot. bisk.), Olovo (sar. nadb.), Široki Brijeg (most. bisk.) i Trsat (rij. nadb.).
- c) Ostala su spomenuta Gospina hodočastilišta više ili manje takva, da k njima gravitiraju pojedini krajevi, okružja ili otoci pojedinih biskupija, a ne cijele biskupije. Međutim, kako prije rekoh, ove situacije nisu čvrste i nepokretne, nego se stalno razvijaju i mijenjaju. Na ova manja naša Gospina prošteništa ne bih se ipak osvrtao u slijedećoj točki, koja razrađuje neke važnije posebnosti većih svetišta.

Sadržajne kategorije naših Gospinih hodočastilišta

Očita je činjenica, da se danas najveći broj hrvatskih katoličkih vjernika okuplja baš u Marijinim svetištima. Privlačnost tih hodočasničkih središta ovisi o mnogim faktorima, među kojima treba osobito imati na umu nadnaravne. Ali i nadnaravni faktori se u hodočastilištima na neki način utjelovljuju, pa su neki pisci nazvali ova mjesta »sakramentalima našega životnog hodočašća«.¹⁹ Svi čimbenici zajedno, koji motiviraju slijev vjernika na ova mjesta, predstavljaju »lice« svetišta. Po tom »licu« svetišta se razlikuju jedno od drugoga, ali međusobno po tim crtama i sličje jedna drugima, jer potječu iz istog izvora i k istom cilju teže. Bit će dobro izložiti u najkraćim crtama sadržajne specifičnosti naših većih marijanskih hodočastilišta prema općim kategorijama hodočasničkih svetišta, kako su danas razvijene.

Podrijetlo svetišta

S obzirom na postanak možemo naša glavna marijanska svetišta svrstati u tri skupine:

- a) ona koja su nastala prije turskih vremena: Remete (1250. g.), Trsat (1291.) i Olovo (1385.);

¹⁸ U pečatu ovoga svetišta postoji jedan bitni nedostatak. Pečat glasi: »nacionalno svetište M. B. Bistričke«, pa se iz te formulacije ne zna kojoj naciji to svetište pripada.

¹⁹ Cahiers marials, Paris, br. 64, 1. rujna 1968, str. 231.

b) ona koja su nastala u svezi s borbama i oslobođenjem od Turaka: Škrpjel (1664.), Marija Bistrica (1688.), Aljmaš (1703.), Sinj (1715.) i Tekije (1716.);

c) i ona iz posljednjih triju stoljeća: Trški Vrh (1752.), Široki Brijeg (1846.), Voćin (1884.) i Vepric (1908.).

Izuzevši Solina, o kojemu ćemo napose govoriti, treba našem prošteništu u Remetama priznati naslov najstarijeg hrvatskog marijanskog hodočastilišta, koje je, međutim, danas postalo više pojedinačno nego masovno omiljelo zavjetno mjesto vjernika našega glavnoga grada i njegove okolice.

Nijedno naše marijansko svetište nije nastalo povodom nekoga ukazanja B. D. Marije. Uglavnom su sva naša glavnijsa Gospina svetišta nastala uslijed povijesnih ili legendarnih događaja povezanih uz Marijine slike ili kipove. Ali, za raspoznavanje i utvrđivanje nekoga svetišta nije u prvom redu presudan *factum historicum*, t. j. onaj objektivni događaj, koji se može kritički ispitati i dokazati, nego je više presudan *factum religiosum*, koji se očituje u nekom djelovanju s neba, u uslišanjima, obraćenjima ili ozdravljenjima, a o tome redovito svjedoče zahvalnice na pločama i usmena svjedočanstva o primljenim milostima po našim svetištima.

Malo je naših Gospinih hodočasničkih svetišta, koja su takvima proglašena službenim aktom crkvenih vlasti. Redovito su crkvena odobrenja dolazila kad se svetište razvilo, a u najviše slučajeva biskupi su to odobrenje izražavali činom, bilo da su sami dolazili na ta mjesta, bilo da su podupirali njihov razvitak. Hijerarhija danas u nas priznaje i podupire sva naša veća i manja Gospina svetišta, iako bi se neki naslovi tih svetišta mogli bolje uskladiti s pobudnicom Pavla VI. *Marialis cultus*.

Juridična ovisnost

Sv. otac Pavao VI. izjavio je: »Svetišta nisu ni biskupije ni župe.«²⁰ Za naše prilike to se ne može reći, jer su gotovo sva naša svetišta župne, samostanske ili filijalne crkve.

Župne crkve su Bistrica, Voćin, Aljmaš i Solin; župne i samostanske su Sinj, Olovo i Široki Brijeg; samostanska je Trsat, a filijalne crkve pod upravom mjesnog župnika su Trški Vrh, Tekije i Škrpjel. U nas je danas jedino svetište Vepric samostalno, t. j. ima upravitelja, koji nije ni župnik ni samostanski starješina. Sa osam ovih svetišta upravlja danas dijecezanski kler, a s četiri (Trsat, Sinj, Olovo i Široki Brijeg) redovnici i to franjevci-minoriti.

Juridična ovisnost naših Gospinih svetišta o župama i samostanima donosi tim hodočastilištima različite olakšice i otežanja.

Župa hodočastilištu pruža olakšice najprije župskom jurisdikcijom. Vjernici vrlo rado i brojno žele krstiti svoju djecu ili sklopiti svoje vjenčanje u hodočastilišnim crkvama. Ako sam upravitelj svetišta to obavlja svojom vlastitom župničkom jurisdikcijom, mnogo je jednostavnije, nego da traži dozvolu od drugoga. Danas upravitelji dvaju naših svetišta ne

²⁰ v. bilješku br. 11.

moгу svojom jurisdikcijom krštavati i vjenčavati, a to su Trsat i Vepric. Župa svetištu daje pomoć u organiziranju i odvijanju hodočasničkih programa. Župa se kao domaćin angažira u svemu što služi za uspjeh hodočašća. Samostan posebno daje svetištu trajan i dovoljan broj ispo- vjednika ,tako da hodočasnici mogu lako biti zadovoljeni u toj potrebi.

Ali, župa znači i veliko otežanje za hodočastilište. Župe hodočasti- lišnih crkava redovito su velike, pa je župnik toliko zauzet pastoralnim radom u župi, da ne stiže voditi dovoljnu brigu o hodočašćima, osobito ako se nižu u više prigoda. Župsko pomoćno osoblje može hodočasnicima nametati dojam, da oni tu nisu kao »kod svoje kuće«, ili da vođe hodo- čašća nisu u ravnopravnom položaju sa župskim »ekspertima« za hodo- čašća. Župljani se prema hodočašćima mnogo puta postavljaju kao pro- matrači i kritičari, a ne kao pomagači i sudionici, što na hodočasnike ne djeluje ohrabrujuće. Župa ili samostan može gutati svetišne prihode, pa hodočasnici, koji to znaju i preuveličavati, gube poticaj pridonositi za razvitak svetišta kao takvog. Ako bi samostani u svetištima naglašavali svoje redovničke specifičnosti, mogli bi u hodočasnika izazvati dojmове na štetu crkvene općenitosti.

U nas se još nije ni pokušalo, a kamo li oformilo, sustavno ispitivanje primjedaba i prigovora, koje bi vođe hodočašća htjeli uputiti upravama svetišta, da bi tako zajedničkim radom hodočašće donijelo više duhovnog ploda.

Smještaj i ambijent

U starije doba u nas su svetišta najviše nicala izvan naselja. U ta su svetišta ljudi stvarno pješačili, hodo-častili. S vremenom su se oko sve- tišta formirala naselja, što je napose slučaj triju naših najvećih svetišta Bistrice, Trsata i Sinja. Marija Bistrica je svom naselju nametnula i ime. Danas su već sva naša glavna svetišta opkoljena ili dotaknuta naseljima, osim Tekija i Veprica. Vrlo podesan svetišni smještaj posjeduje Sv. Gora kod Gerova, koja je nedavno kolnom cestom spojena s naseljem, ali je zadržala svoju sakralnu izoliranost.

Pitanje je, koliko naša svetišta imaju kao takva slobode djelovanja u naseljima. Budući da svetišta nisu obične crkve pa imaju veću radijaciju, pitanje je, da li naša svetišta prodiru kroz naselja u kojima se nalaze, ili su u tim naseljima ponešto zarobljena. Svakako, čini se, da u većim naseljima hodočasnici moraju proći kroz vrlo hladni pojas, da stignu do svetišnog žarišta.

Za hodočasničko sabiralište u suvremenim uvjetima vrlo je važan sve- tišni prostor, kao nova i nužna komponenta okupljanja hodočasnika. Naša Gospina hodočastilišta nisu baš sretna u tom pogledu. Samo se tri naša veća hodočasnička svetišta mogu istaknuti u pogledu prostora i to Vepric sa 7 hektara i 70 ara korisne površine uknjižene na svetište, Trsat sa 5 hektara i 39 ara (9 jutara i 486 čhv) te Marija Bistrica sa 4 hektra i 60 ara (8 jutara). Na Trsatu je ipak taj prostor uknjižen na samostan, kao na posebno moralno biće, a čini se, da je i u Bistrici uknjižen na župu. Svakako, do danas je svetište Marije Bistrice najviše prostora sakralizir- alo, za njom slijedi Vepric, a onda Trsat.

Posebna i značajna pojava svetišnog ambijenta u nas nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske. Hodočasničke crkve, nekadašnje i današnje, tamo su opkoljene niskim nadstrešnicama od iste građe kao i crkva, koje ukviruju veći ili manji svetišni prostor, a služe za potrebe hodočasnika. To su t. zv. cintori ili cinkture. U njima su ugrađene kapelice, oltari, svete slike, prizori križnog puta, slike iz povijesti hodočašća dotično uslišanja, ili ispovjedaonice. Osobito su lijepo sačuvani cintori na Trškom Vrh, u Vinagori, Belcu, Mariji Bistrici, Loboru, Kominu kraj Zeline, Donjoj Voći, Ludbregu, Sv. Jurju na Bregu.²¹ U nekim cintorima ima i starih grobova, ali mislim da se iz te okolnosti ne bi moglo ni sadržajno ni korijenski tu riječ izvoditi od »cimiter-groblje«, kao što to izvodi o. Šetka,²² nego od lat. glagola cingere (cinctum), što bi značilo opojavanje crkve. Iako su cintori relativno maleni za prihvaćanje većeg broja hodočasnika, na pr. u Mariji Bistrici, ipak vrlo slikovito govore o smislu, koji su naši pradjedovi davali hodočasničkom mjestu.

Mnogo je većih i manjih Gospinih svetišta u Hrvatskoj građeno na uzvisinama, vrhuncima obronaka i brda. Uspinjanje do tih visokih mjesta posvuda ima pokornički smisao i daje veliko značenje pobožnosti na tim mjestima. Civilizacija prometa svladala je skoro posvuda ovaj oblik pokore, ali visinski simbolizam ipak ostaje nepobijeđen. Mi imamo osobito lijepu sliku o tome u trsatskom svetištu, koje je s 561 stubom povezano s obalom. To je jedinstveno sakralno stubište u nas, a rijetko je i u svijetu,²³ no danas je više svjedok žive vjere naše prošlosti, nego današnje hodočasničke prakse.

Hodočastilišni uređaji

Sva naša Gospina hodočastilišta imaju svoje veće ili manje crkve osim Veprica. Ove se svetišne crkve uopće ne mogu usporediti s našim katedralama, ali neke su ipak veličanstvene i znamenite kao bistrička, koja je 1923. g. podignuta na čast manje bazilike; sinjska s obnovljenim nutarnjim oblicima; Trški Vrh s crkvom koja se odlikuje umjetničkim skladom, ili Gospa od Škrpjela, koja je bogata riznica naše kulturne baštine.²⁴

U najviše slučajeva u nas se pojam svetišta suzuje na same crkve. Ali svetišta nisu samo crkve, mnogo puta niti prvenstveno crkve, iako su one neophodne. »Hodočastilište se ne sastoji u onome, što su učinile ljudske ruke, niti je svetište kakva pohrana objektivno omeđenih božanskih energija« — kaže Pierre-André Liégé.²⁵ Hodočasničko mjesto je toliko bogatije i zanimljivije, što ima više i raznolikijih podsjetnika na nevidljivu i neobuhvatnu Božju nazočnost.

Bistrički župnik i upravitelj svetišta Lovro Cindori primijetio je, da se zadnjih godina bistrički hodočasnici zadržavaju u prošteništu manje vre-

²¹ Dr. Antun Ivandija, *Crkvena umjetnost u Hrvatskoj*, Spektar, Zagreb, 1971.

²² J. Šetka, nav. dj., str. 55.

²³ Bonaventura Duda, *Martijina ognjišta u Hrvatskoj*, Glas koncila, 1971, br. 7.

²⁴ *Crkvena umjetnost Hrvatske*, Spektar, Zagreb, 1971, (II. dio: Duško Kečkemet, *Crkvena umjetnost na Jadranu*).

²⁵ *Permanence et renouveau du pèlerinage*, Chalet, Lyon, 1976, str. 178.

mena nego nekada, pa, dolazeći na hodočašće u Bisticu, pođu u obilazak različitih turističkih zanimljivosti u Zagorju.²⁶ Koliko god je turizam zbog suvremenih socijalnih prilika u sebi dobar i potreban, ipak se ni u kojem slučaju ne može poistovjetiti ni zamijeniti s hodočašćem. Hodočašće bolje uspije, što se u svetištu duže zadrži. To najrječitije danas svjedoči Lurd. Ali, da bi se hodočasnici više zadržali i bolje njegovali svoje raspoloženje, svetišta moraju više zaokupiti pažnju hodočasnika, a to bi mogla, kad bi imala više razrađene mogućnosti obavljanja različitih pobožnosti, u čemu su naša svetišta dosta siromašna.

Križni put s dugom i širokom stazom, gdje može sudjelovati mnoštvo hodočasnika, imaju danas Marija Bistrica, Vepric, Tekije, Trsat i Aljmaš. Posebne kapele i oltare za celebriranje i okupljanje pojedinih skupina ili za kontinuirano dijeljenje sv. pričesti imaju Bistrica, Trsat, Sinj i Vepric. Posebno i fiksno ispovjedalište s većim brojem ispovjedaonica imaju Bistrica, Trsat, Sinj i Vepric.

Razvijene staze za procesije imaju Bistrica i Vepric.

Najuspjelije ostvarenje kolekcije zavjetnih darova nalazi se na Trsatu u t. zv. »kapeli zavjetnih darova«, dok je po drugim našim svetištima to blago rasuto po crkvama, sakristijama, hodnicima ili samostanima. Posebne prostorije za različite narudžbe, na pr. misa ili suvenira svetišta imaju Bistrica, Trsat i Sinj, a posebnu zgradu za tu svrhu ima Vepric. Sva su naša svetišta danas napregnuta u brigama da što bolje iskoriste svoje mogućnosti za duhovno dobro svojih posjetilaca.

Glavne atrakcije i posjeti

U našim Gospinim prošteništima najveća je pobožnost vjernika usmjeren prema Gospinim slikama i kipovima. Gospine slike štuju se na Trsatu, u Sinju, Tekijama, Olovu i Škrpjelu. Gospini kipovi su prvi predmet štovanja u Bistrici, Trškom Vrhu, Voćinu, Vepricu, Širokom Brijegu, Aljmašu. Gospina slika na Trsatu potječe iz g. 1367., dar pape Urbana V., a svečano je okrunjena 8. rujna 1715. s papinim dopuštenjem (to je bilo prvo krunjenje jedne Gospine slike izvan Italije). Marijin kip u Bistrici potječe oko g. 1500., a okrunjen je 1935. g. krunama, koje su dar cijeloga hrvatskog naroda.

Najviše hodočasničkih dana u godini ima Marija Bistrica; za njom slijede Trsat, Sinj, Trški Vrh, Tekije, Voćin, Vepric, Široki Brijeg, Aljmaš, Olovo, Škrpjel.

Prema izvještajima o približnom godišnjem posjetu hodočasnika, naša Gospina hodočastilišta, koja imaju najmanje tri redovita proštenja u godini, svrstala bi se ovim redom: Marija Bistrica (250.000), Trsat (100.000), Sinj (70.000), Vepric (50.000), Široki Brijeg (40.000), Trški Vrh (35.000), Tekije (25.000), Aljmaš (15.000), Voćin (10.000). Prema tome bi oko 600.000 vjernika prolazilo godišnje kroz ova naša hodočasnička mjesta.

²⁶ Zapisnik II. sastanka upravitelja hrv. mar. svetišta održan u M. Bistrici 12. VI. 1976. (privatno vodio S. Bezić).

Naš religijsko-nacionalni svetišni korijen

Mi se Hrvati možemo ponositi da imamo jednu izvornu svetišnu kategoriju, koja ima izrazitu marijansku oznaku. Mi smo to posebno otkrili ove godine.

U gornjoj kategorizaciji naših svetišta redovito je bio izostavljen Solin, upravo zato, da se istakne da solinsko svetište ima posebno mjesto u krugu naših svetišta, koje ne možemo mimoći.

Ako bi se za crkvu Gospe od Otoka uzeo jedan prosjek do 1975. g., onda bi se moralo ustanoviti, da je to župna crkva koja po sebi nema posebnih hodočastilišnih oznaka, da Gospino štovanje nije vezano ni za lik ni za kip u toj crkvi, da je zapravo popularna samo proslava titulara te crkve i da okolni ambijent, sticanjem nepogodnih okolnosti, nije poprimio svetišne karakteristike.

Ni naši dosadašnji povjesničari, od kojih bi za ovo pitanje bili najmjerodavniji naši svećenici Bulić i Katić, ne nazivaju Gospinu crkvu, koju je podigla kraljica Jelena, svetištem nego zadužbinom. To je nedavno istaknula i povjesničarka Benedikta Zelić-Bučan.²⁷

Uza sve to mi imamo velikih razloga tvrditi, da je solinski Gospin Otok religijsko-nacionalni korijen naših svetišta i zbog toga naše marijansko *prassetište*. Tu tvrdnju ne oslanjam na odrednice i općenite povijesne putove afirmacije svetišta, nego na posebne povijesne činjenice, koje nam prikazuju Solin kao našu hrvatsku kopču s prethrvatskim kršćanstvom u ovim krajevima, kao čvrstu točku hrvatskog pokršćavanja i kao najveći spomenik procvata kršćanstva u sredovječnoj kraljevskoj hrvatskoj državi. U tom cvatu iznikla je i crkva-zadužbina pobožne kraljice Jelene posvećena Gospi, pa je tada utvrđen i od tada neprekinut marijanski kult, koji se u našem narodu, uza sve povijesne nedaće, nije gasio, nego se razražgao i stvorio tijekom deset stoljeća jaka i brojna žarišta Marijine slave.

Solin je u ovakvoj ulozi postao baza naših velikih ovogodišnjih jubileja. Solinski hrvatski kršćanski spomenici pod zemljom, kao i oni što su nam pristupačni, imaju svoje sigurne vrednote. Tri susljedne Gospine crkve u Solinu imaju svoj izvorni put do afirmiranja svetišta, one su zapravo prenositeljice sadržaja iz onoga svježeg hrvatskog kršćanskog vrela, koje je doista naše narodno katoličko *prassetište*.

Ova je jubilara godina učinila Solin našim hodočastilištem. Treba ipak napomenuti da jubilej nije norma, nego stimulans, pa će se i to naše korijensko svetište, zajedno sa svim svetištima, koja su iznikla na baštini njenog vjeri otaca, razvijati i napredovati onako, kako se bude razvijala i napredovala naša vjernost Bogu preko Marije, u čiju se zaštitu nepokolebljivo uzdamo.

²⁷ Benedikta Zelić-Bučan, *Najstarije Gospine crkve u Hrvata, Crkva u svijetu*, br. 3/76., str. 247.